

# JÓB, JUNG A PSYCHOTEOLÓGIA

Pavel Hanes

## 0. ÚVOD

S trochou nadsádzky sa dá povedať, že pre súčasného človeka teológiu nahradila psychológia. Ňou si vysvetľuje záhady svojho vnútorného sveta a k nej sa obracia o pomoc, keď má ťažkosti vyrovať sa s realitou. Psychológovia nahradili kňazov, farárov a duchovných poradcov a vytvárajú akúsi kastu, ktorá má špeciálne a výsostné oprávnenie porozumieť človeku v jeho existenčnom zápase.

Psychológia sa z týchto dôvodov pokúša vytvoriť teóriu náboženstva, ktorá by nielen vysvetlila pôvod náboženstva v psychike človeka, ale aj dokázala náboženstvo nahradiť v jeho transcendentných funkciách viery a nádeje.

Je známe, že jeden z najvplyvnejších psychológov, Sigmund Freud, mal k náboženstvu zásadne odmietavý postoj a pokúsil sa ho pomocou psychológie vyvrátiť v duchu Feuerbacha a Marxa. Na druhej strane jeho spolupracovník, Carl Jung, považoval náboženstvo za integrálnu súčasť ľudskej psyché a vytvoril vcelku populárnu psychologickú teóriu náboženstva, ktorú budem nazývať "psychoteológia".

Jungova psychoteológia je často prijímaná ako dôkaz, že vedecká psychológia a náboženská viera si nemusia odporovať. Jung sa naozaj

"Všetky psychologické teórie majú v sebe zakotvené teologické predpoklady..."<sup>1</sup>

"Tak, ako niektorí etici tvrdia, že vývoj nukleárnych zbraní znamená nielen pokrok vo vojenstve, ale celkovú redefiníciu samotnej podstaty vojny a úplnú nemožnosť toho, čo sa predtým nazývalo 'spravodlivá vojna', podobne Božie správanie v knihe Jób je náboženská 'atómová bomba', ktoré nielen narobí veľkú škodu, ale navždy mení teologickú krajinu. Keď už raz je táto 'bomba' zhodená, nie je možné vrátiť sa do takého sveta, ako bol predtým."<sup>2</sup>

"Freud vyjadril zásadne dekonštruktívny pohľad na túto vec a expressed an essentially deconstructive perspective on this matter and indicated that he saw the relationship between human psychology and religion to be a destructive interaction. Jung, on the other hand, was quite sure that these three aspects of the human spirit, psychology, religion, and spirituality, were constructively and inextricably linked."<sup>3</sup>

Perhaps the best way to gain an understanding of religion at a deeper level is through reference to Jungian psychology.<sup>4</sup>

- Sigmund Freud (1856–1939) was no friend to religion from the beginning of his career. Along with personal experiences that alienated him from Christianity, he was an admirer of some of the most important opponents to traditional religion such as Ludwig Feuerbach and Friedrich Nietzsche. His mentor Ernst Brücke was Vienna's most ardent positivist and a reductive materialist.<sup>5</sup>

<sup>1</sup> DUECK, A. - LEE, C. (ed.) *Why Psychology Needs Theology*, Grand Rapids : Eerdmans, 2005, s. xiv.

<sup>2</sup> LONG, T. G. *Job: Second Thoughts in the Land of Uz*. In: *Theology Today*, Vol. 45, No. 1 (1988), s. 11.

<sup>3</sup> ELLENS, J.H. (ed.) *Explaining Evil I*, Santa Barbara : Praeger, 2011, s. xi.

<sup>4</sup> PAULSON, D. S. *The Role of Religion in Repelling Evil: A Jungian Perspective*. In: ELLENS, J.H. (ed.) *Explaining Evil III*, s. 80.

<sup>5</sup> NELSON, J.M. *Psychology, Religion and Spirituality*, New York : Springer, 2009, s. 143.

## 1. PSYCHOLÓGIA V ROLI TEOLÓGIE

- "Physical" is not the only criterion of truth: there are also psychic truths which can neither be explained nor proved nor contested in any physical way.<sup>6</sup>
- → psychoteológia sa zbavila tzv. aristotelovskej teórie pravdy (zhoda mysle s realitou) a pracuje so zhodou obrazu ("psychické pravdy") s obrazom (psychoteológia).
- "inkvizičný" postoj psychológov:  
"Freud betrayed signs, in fact, of the twentieth-century messianic ideologue at his worst - namely, a persistent tendency to regard those who diverged from him as themselves unstable and in need of treatment. ...'My inclination', he wrote to Jung just before their break, 'is to treat those colleagues who offer resistance exactly as we treat patients in the same situation'."<sup>7</sup>

## 2. PSYCHOTEOLOGICKÝ MOTÍV

- emocionálna subjektivita  
Roku 1952 C. G. JUNG publikoval knihu *Odpoveď na Jóba*, a v predslove sa vyjadril takto: "Nemôžem použiť chladnú objektivitu, ale musím nechať prehovoriť svoju emočnú subjektivitu, aby som znázornil to, čo cítim... Kniha Jóbova slúži len ako paradigma určitého druhu zážitku Boha, ktorý má dnes pre nás špeciálny význam."<sup>8</sup>
- "naša doba" - doba katastrof dvadsiateho storočia "...twentieth century, the age of slaughter"<sup>9</sup>
- "zážitok Boha" - zvnútra aj zvonku:  
These experiences come upon man from inside as well as from outside, and it is useless to interpret them rationalistically and thus weaken them by apotropaic means. It is far better to admit the affect and submit to its violence than to try to escape it by all sorts of intellectual tricks or by emotional value-judgments.<sup>10</sup>  
→ poddať sa násiliu → svetonázor (človek nie je ohrozený transcendentnou silou)

## 3. "ODPOVEĎ NA JÓBA"

- BARTH sa o nej vyjadril, že "z ľudského hľadiska ide o veľmi prenikavú štúdiu, ktorá zhodou okolností vrhá hodne svetla na psychológiu profesionálneho psychológa. Ako pokus vysvetliť Jóba a Bibliu však beznádejne trpí tým, čo autor sám vyhlásil, že 'bez strachu a akýchkoľvek ohľadov'<sup>11</sup> dáva slovo afektu a svojim veľmi pozoruhodným dojmom. Preto v žiadnom prípade nemôže čítať a uvažovať o tom, čo tam naozaj je a jeho dielo je z tohto hľadiska celkom nepoužiteľné."<sup>12</sup>
- Jungov cieľ: "...pôjde skôr o to, ako sa kresťanský vychovaný a vzdelaný človek súčasnosti vyrovnáva s emnými stránkami Boha, ktoré sa odhaľujú v Knihe Jóbovej, respektíve ako na neho tieto stránky pôsobia."<sup>13</sup>
- zážitky psyché pri čítaní Biblie - v mene mnohých - "prieskum verejnej mienky"  
"I do not write as a biblical scholar (which I am not), but as a layman and physician who has been privileged to see deeply into the psychic life of many people. What I am expressing is first of all my

<sup>6</sup> JUNG, C. G. *The Collected Works of C.G. Jung XI*, s. 359.

<sup>7</sup> JOHNSON, P. *Modern Times: The World from the Twenties to the Nineties*, New York : HarperCollins Publishers, 1991, s. 6.

<sup>8</sup> JUNG, C. G. *Výbor z díla IV.*, s. 283, 286.

<sup>9</sup> JOHNSON, P. *Modern Times: The World from the Twenties to the Nineties*, s. 480.

<sup>10</sup> JUNG, C. G. *The Collected Works of C.G. Jung XI*, s. 366.

<sup>11</sup> JUNG, C. G. *Výbor z díla IV.*, s. 287..

<sup>12</sup> BARTH, K. *Church Dogmatics IV/3.*, s. 384.

<sup>13</sup> JUNG, C. G. *Výbor z díla IV.*, s. 286.

own personal view, but I know that I also speak in the name of many who have had similar experiences."<sup>14</sup>

- považuje archetypy<sup>15</sup> za psychické skutočnosti
- "Jób stál morálne vyššie ako Jahve".<sup>16</sup>

## 4. CHYBY PSYCHOTEOLÓGIE

### 1 PSYCHOLOGICKÝ BOH

Pýtať sa na inú príčinu ako Božie *rozhodnutie* znamená upierať Bohu právo *stvoriteľa* a *majiteľa* človeka. Toto je odpoveď aj na JUNGovu poznámku o "trápnom fakte, že sa Jahve dal satanom prehovoriť".<sup>17</sup>)

Typický útok na Hospodínovo správanie podniká JUNG:

Jahve ani nepomyslí na to, aby povolal k zodpovednosti svojho syna, ktorým sa dal prehovoriť, ani ho nenapadne, aby poskytol aspoň nejaké morálne zadostučinenie Jóbovi tým, že mu vysvetlí svoje chovanie. ...Jahvove reči majú síce nereflektovaný, ale predsa priehľadný účel, ktorým je predviesť človeku brutálnu prevahu démiurga... je to Jahveho morálna porážka.<sup>18</sup>

Boh, ktorý je *nekonečne väčší* ako človek, v skutočnosti nemusí s človekom vôbec hovoriť.<sup>19</sup> Každé jeho slovo znamená prechod z nekonečna do konečných možností ľudskej reči, myslenia a skúsenosti. Tým sa Boh stáva akousi pozitivitou našej konkrétosti a zároveň tým vzniká možnosť znesvätenia a urážky Božieho majestátu. Požiadavka, že Boh sa má vyjadriť v nám zrozumiteľnej reči už vopred zbavuje Boha neprístupnosti (a tým vlastnej "božskosti") a predstavuje si ho ako len kvantitatívne väčšie vis-à-vis, ktoré ale kvalitatívne nie je podstatne odlišné od nášho bytia a myslenia.

Paralela s Jóbovou dôslednosťou v hľadaní a jeho návratom do pôvodného stavu tu existuje a zážitok z jej čítania, ako ho vyjadril C. G. JUNG,<sup>20</sup> je dobre aplikovateľný na diskusiu Jóba s jeho priateľmi, ktorá takisto nevedie nikam.

"Viera v Boha ako Najvyššie Dobro je pre reflektujúce vedomie nemožná."<sup>21</sup>

To believe that God is the Summum Bonum is impossible for a reflecting consciousness. Such a consciousness does not feel in any way delivered from the fear of God, and therefore asks itself, quite rightly, what Christ means to it. That, indeed, is the great question: can Christ still be interpreted in our day and age, or must one be satisfied with the historical interpretation?<sup>22</sup>

<sup>14</sup> JUNG, C. G. *The Collected Works of C.G. Jung XI*, s. 363.

<sup>15</sup> JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 279, 345, 424. ("Archetypus je vysvetľujúci opis platónskeho eidos. Pre naše účely je toto označenie výstižné a užitočné, pretože naznačuje, že pri kolektívne nevedomých obsahoch ide o prastaré alebo ešte lepšie, o prvopočiatkové typy, čo znamená od pradávna existujúce všeobecné obrazy." (JUNG, C. G. *Výbor z diela III.* s. 99.)

<sup>16</sup> JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 338.

<sup>17</sup> JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 303.

<sup>18</sup> JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 300, 311, 359.

<sup>19</sup> "Boh povznáša (*ennobles*) Jóba tým, že ho berie vážne." (ALDEN, R. L. *New American Commentary*. In: HOUSE, P. R. *Old Testament Theology*, s. 436.)

<sup>20</sup> "Prúd začína v prázdnote a v prázdnote končí. ...Život ubieha do prázdna, ne spokojne v sebe samom, ale ironicky, sarkasticky, jedovato, pohľadavo, smutne, zúfalo, zatrpknuto... V Odyseovi vplýva nekonečný, bezdudný svet trosiek do skutočnosti, tj. do vesmíru neslýchaných vzdychov a nárekov a nepreliatych slz, lebo utrpenie samotné sa začalo dusiť a svoje estetické 'hodnoty' začalo odhaľovať nekonečné rumovisko..." (JUNG, C. G. *Duše moderného človeka*, s. 125,126, 148.)

<sup>21</sup> JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 357.

<sup>22</sup> JUNG, C. G. *The Collected Works of C.G. Jung XI*, s. 419.

JUNG vo svojej knihe o Jóbovi hovorí o "otrase vyvolanom nezastretým pohľadom na Božiu nespútanosť a nešľachetnosť".<sup>23</sup>

Jób na svoje zdesenie videl, že Jahve nielenže nie je človek, ale je v istom zmysle menej ako človek, totiž to, čo Jahve hovorí o krokodílovi (*livjatanovi*): 'Na všetko vysoké sa pozerá zhora, nad všetkým šelmami je kráľom'. ...je to konanie predovšetkým nevedomej bytosti, ktorú nie je možné posudzovať morálne: Jahve je fenomén a 'nie je ako človek'... ...obmedzuje sa len na vnímanie a jedná slepo, to znamená bez vedome reflektovaného zapojenia subjektu, ktorého individuálna existencia je neproblematická. Dnes by sme taký stav označili psychologicky ako 'nevedomý' a právne ako 'nepričetný'. ...Jahveho rozporuplné chovanie, ktoré na jednej strane nevšímavo ničí ľudské šťastie a život, ale na druhej strane musí mať človeka za partnera, stavia človeka do nemožnej situácie: Jahve sa na jednej strane chová nerozumno podľa vzoru prírodných katastrof a podobných nedozierností, na druhej strane chce, aby bol milovaný, uctievaný, aby sa k nemu ľudia modlili a vebili ho ako spravodlivého.<sup>24</sup>

JUNGOV Boh je teda sub-rationálny, morálne nižší ako človek, ale dosť silný nato, aby človeku "...vtisol do ruky atómovú bombu a chemické bojové látky a tým mu dal moc, aby na svojich blížnych vylial apokalyptické nádoby hnevu."<sup>25</sup>

JUNG stotožňuje náboženské poznanie s dogmou, s čím nemusíme súhlasiť, ale jeho porovnanie náboženského poznania v "bezprostrednej skúsenosti" (ktorú označuje ako "dogma") s poznaním prostredníctvom vedeckej teórie ukazuje tým istým smerom, ako poznanie na základe obetovania. "Vedecká teória formuje len vedomie, kým dogma výstižne vyjadruje živé procesy nevedomia vo forme drámy o hriechu, pokání, obeti a spáse."<sup>26</sup>

Odpoveď na Jóbov problém v Novej zmluve nehľadajú len teológovia. Psychológ JUNG napriek svojmu negatívnemu hodnoteniu výsledku dosiahnutom na konci Knihy Jóbovej, veľmi pozitívne hovorí o Kristovom stotožnení sa s trpiacim človekom.<sup>27</sup> JUNG, napriek všetkým výhradám, ktoré k nemu môžeme mať, presne vystihuje, kde sa nachádza plná odpoveď na Jóbov problém.

Nová zmluva Kristovými slovami odpovedá aj na JUNGOVU sťažnosť, že "nepočujeme nič o tom, že by satan bol potrestaný, alebo mu bolo vyslovené napomenutie"<sup>28</sup> - Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπήν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα (Videl som Satana padnúť ako blesk z neba. Lk 10,18).

## 2 MONIZMUS

- Yahweh, however, could get inordinately excited about man as a species and men as individuals if they did not behave as he desired or expected, without ever considering that in his omnipotence he could easily have created something better than these "bad earthenware pots."<sup>29</sup>

## 3 ANTROPOCENTRIZMUS

V knihe *Odpoveď na Jóba*, JUNG robí práve toto a nepripúšťa, že Boh je viac, ako len výtvar ľudskej psychiky. "Musím vždy znovu zdôrazniť, že ani mravný zákon, ani pojem Boh, ani akékoľvek

<sup>23</sup> JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 286.

<sup>24</sup> JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 308, 337, 311.

<sup>25</sup> JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 412.

<sup>26</sup> JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 67.

<sup>27</sup> "Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil? Tu dosahuje jeho (Kristova) bytosť božskosti a v okamihu, keď Boh prežíva smrteľného človeka a zakúša to, čo nechal vytrpieť svojho verného služobníka Jóba. Tu je daná odpoveď na Jóba..." (JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 343.)

<sup>28</sup> JUNG, C. G. *Výbor z diela IV.*, s. 318.

<sup>29</sup> JUNG, C. G. *The Collected Works of C.G. Jung XI*, s. 370. (Výbor 291)

náboženstvo nenapadli človeka zvonku, akosi z neba, ale že to všetko má človek *in nuce* v sebe, a že si to teda tiež vytvoril sám zo seba."<sup>30</sup>

•

---

<sup>30</sup> JUNG, C. G. *Výbor z díla I.*, s. 214.